

Petre Andrei, un sociolog român între Europa, criză și fascism

(Petre Andrei, a Romanian sociologist between Europe, crisis and fascism)

Silvio SUPPA

Abstract

Romanian sociologist Petre Andrei analyzes the characteristics of Italian fascism, starting from the great European crisis and the end of the liberal state, which had begun to express itself on the continent. The First World War aggravated the crisis by impoverishing the masses causing acute social conflicts which, especially in Italy, gave fascism the opportunity to become a violent movement, to seize power and suppress democracy. Romanian fascism is no different and the violence of its ranks drives Andrei to commit suicide.

Keywords: *Europe, crisis, violence, dictatorship*

Criza europeană și fascismul italian

Recenta apariție a volumului editat de Sabin Dragulin și Angelo Chielli¹ propune un eseu deosebit de interesant semnat de Petre Andrei, un sociolog român care în 1927 și-a dorit să realizeze o analiză atentă a fascismului din Italia, în contextul identificării unei crize generale a democrației în Europa. În această cheie de interpretare, experiența italiană, care pentru Andrei este emblematică, reprezintă rezultatul transformărilor de la sfârșitul secolului al XIX-lea care au avut ca rezultat o schimbare crucială și dramatică a civilizației între secolele al XIX-lea și al XX-lea.

Astăzi, interesul pentru acest studiu complex, căruia experiențele formative din Germania nu i-au fost străine, după cum informează editorii textului², este dublu. Pe de o parte, o operă politică îngropată de decenii de regimul impus de Pactul de la Varșovia iese din umbră; pe de altă parte, eseuul lui Petre Andrei este departe, din punct de vedere cultural, de tendințele conservatoare pe care le regăsim în *Declinul Occidentului* al lui Spengler. Autorul se bazează pe abordarea critică a unei pagini deosebit de amară a lumii contemporane, rezultată din încheierea perioadei Europei liberale și din vortexul mortal al Marelui Război.

În studiul asupra fascismului, regăsim o prima trăsătură de originalitate a autorului nostru, ce este dată de o abordare istorică și teoretică lucidă, care observă avansul violent al „cămășilor negre” în Italia, și apoi și în România, ceea ce conduce la prăbușirea regimului democratic și a libertății pe tot teritoriul european. Esența acestei pagini de istorie, care trebuie să fie în continuare identificată datorită impactului epocal pe care l-a avut, nu poate să nu ia în considerare impactul pe care Marea Criză Economică a avut-o asupra Occidentului cu efect în răspândirea unui fenomen de autoritarism, aflat în creștere, menit să-și lase amprenta asupra viitorului întregii Europe.

Încă din primele rânduri ale studiului său, Andrei a evidențiat ponderea sporită pe care economia a deținut-o în anii secolului XX, într-un mod foarte realist, preanunțând totuși cu o premoniție amară slăbirea vocației morale care a avut loc în douăzeci și cinci de ani ai secolului XX. Astfel, el scrie, deosebindu-se într-un singur gest din cap de materialismul istoric și dialectic: „Fără a fi partizanii unei concepții materialiste în explicarea vieții sociale,

¹ Sabin Drăgulin, Angelo Chielli (ediție îngrijită de), *Sguardi dall'Est. Petre Andrei e il Fascismo*, Pensa MultiMedia, Lecce, 2022.

² *Ibidem*, p. 7.

trebuie să recunoaștem însă că în societatea modernă factorul economic a dobândit un rol predominant”³.

Relația dintre economie și societate este primul semn de noutate al secolului XX, o cezură autentică față de secolul precedent și o întărire a unui punct de cotitură născut înainte de războiul mondial și care a devenit apoi centrul unei adevărate catastrofe fără control, așa cum Andrei a definit de mai multe ori globalizarea fără precedent a războiului. Într-adevăr, transformările bătrânului continent s-au adunat toate într-un cadru de prăbușire morală presantă și de răsturnări civile premergătoare evenimentelor războiului, în diferite contexte și în diferite țări.

Noul rău a fost reprezentat de centralitatea crescândă a economiei, o știință care avea tendința de a deveni autonomă, cu propriile reguli, și punctul de sprijin modern al greutății sufocante a intereselor materiale în relațiile sociale. Din acest punct de vedere, primele cuvinte ale eseului despre fascism dezvăluie cu o eficacitate deosebită dorința autorului nostru de a culege trăsăturile fundamentale ale regimului italian și de a-l reprezenta ca o „mască tragică”, un punct fără întoarcere pentru viața spiritului, cu zonele sale alcătuite din concepte și valori, și motivele vieții productive, impulsurile induse de interese subiective, între supraviețuirea celor mai puțin înstăriți și acumularea celor bogați; această schimbare este tipică unei societăți care, mergând pe drumul așa-zisului progres, a avansat, dar într-un ritm care a fost în același timp o pierdere – o pierdere a eticii, care nu se mai regăsește niciodată în relațiile umane.

Conștientizarea identității dintre progres și criză s-a prezentat la Andrei ca o paradigmă în stil european fără precedent, al cărei debut a fost vizibil încă de la Revoluția Franceză de la 1789. Sociologul român afirmă în opera sa, care și astăzi dă impresia că a fost concepută și scrisă pe moment, pe valul pasiunii civile și al suferinței morale: „Începând de la revoluția franceză și până azi mai toate marile prefaceri și frământări sociale au avut cauze economice și au țintit către stabilirea unui nou echilibru între capital și muncă. Chiar în mișcările cu caracter idealist nu a lipsit caracterul economic”⁴.

Este clar că Andrei nu a avut cum să rateze câteva pagini din Marx, chiar dacă nu a arătat o atenție deosebită filozofului din Trier în acest eseu, și că a dorit să citeze lipsa dialectică, centrală în cursul lumii contemporane, adică relația dificilă dintre capital și muncă, doi termeni-valoare mereu în relație și mereu în conflict evident unul cu celălalt, de la mijlocul secolului al XIX-lea până la următorul, și chiar și astăzi.

Până la urmă, în studiile sale germane, Andrei l-a cunoscut pe Marx, cu efecte necunoscute nouă, dar derivând din concepția sa despre istorie un fel de drept, economic și în același timp istoriografic, conform căruia impulsul spre transformarea marilor societăți provine din ponderea specifică a capitalului și a muncii, ambele forțe economice, dar și pârgii sociale puternice, independente de interpretările doctrinare ale legăturii dintre structură și suprastructură. Andrei era conștient că în spatele acelor mii de formule ale relației dintre capital și muncă se aflau și sunt încă „viziuni politice” importante [termenul lui Andrei], capabile să fie transpuse în activități concrete. Nici măcar Războiul Mondial nu a putut scăpa de natura sa politică, care lega economia de state și aspirația lor de a controla bogăția la scară internațională. Iar după Marele Război, bolșevismul și fascismul au fost cele mai mari două forțe opuse; dar, în opera lui Lenin, Andrei a recunoscut rolul „revoluției”, pe care l-a negat în schimb fascismului, născut pentru el dintr-un proces de degenerare culturală și ideologică. El scrie: „Pentru bolșevici revoluția nu se produce numai acolo unde capitalismul industrial e foarte dezvoltat, ci oriunde frontul capitalist poate fi mai ușor rupt, oriunde acest front este mai slab”⁵.

³ *Ibidem*, p. 9.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 10.

Chiar dacă sociologul român a preferat să nu se oprească prea mult asupra lui Lenin și a Rusiei, ideea unei strategii conștiente, într-un context vast de criză radicală, rămâne clară. De cealaltă parte și cu conotații naționale specifice, fascismul a continuat să se răspândească în diverse țări europene, până când a ajuns în România în 1923, unde – avertizează Andrei – un vechi grup social antisemit „se organizează în cohorte, adoptând ideile fasciștilor și preconizând aceleași mijloace violente”⁶.

Pe scurt, fascismul este o ruptură care intervine în mod arbitrar în viața statului, dovadă fiind folosirea violenței și a opresiunii, însoțită de semne manifeste de rasism, în Italia și în alte părți. Aici sunt conturate cele două câmpuri ale unei lupte de clasă continentale – socialismul și fascismul –, ambele pregătite pentru acțiune imediată, într-o criză care încheie definitiv secolul al XIX-lea și deschide noul secol destinat unor dure conflicte sociale și politice.

Caracteristicile fascismului

Tot în cadrul scenariului Războiului Mondial și a influenței acestuia asupra fascismului în curs de dezvoltare, Andrei afirmă că, în special în Italia, regimul fascist își are rădăcinile în slăbiciunea sistemului social italian și în fragilitatea statului liberal, absolut incapabil de a controla ciocnirile între clase și de a asigura atenția față de cele mai sărace clase. Analiza sa aduce o observație istorică foarte dură: „Viața politică a Italiei – scrie el – a suferit mari frământări în ultimii 35 de ani, din cauza partidelor conducătoarelor, cărora le-a lipsit de multe ori o linie directivă constantă de conduită și adeseori chiar prevederea necesară omului politic. Oamenii politici nu erau pregătiți pentru menirea lor, iar cei mai vechi erau prea oportuniști și-și schimbau ideile după interesele lor personale”⁷.

Din cuvintele autorului nostru reiese viziunea unei faze a luptei de clasă aflată la marginea unei tranziții istorice, cu fenomene cauză-efect apărute între clasele aflate în conflict. Pe aceeași pagină, de fapt, sociologul plasează cauza deteriorării generale a politicii italiene în faptul că în loc să existe o clasă conducătoare care să aibă ca obiect binele poporului se afla una care avea ambiții subiective și personale, ce era înzestrată cu o perspectivă asupra condițiilor țării în care nu exista niciun tip de sensibilitate socială. Această judecată fără apel pare să fie ecoul scrierilor de tinerețe ale lui Gramsci, anterioare izbucnirii Primului Război Mondial, când intelectualul sard a identificat fără ambiguitate motivele crizei italiene în lipsa unei clase conducătoare și a unei culturi naționale capabile să se supună binelui general, spre avantajul individual în contextul dezorientării crescânde a burgheziei conducătoare. La Gramsci, criza statului liberal a devenit în scurt timp semnul înapoierii capitalismului italian, fără disciplină și fără o viziune de dezvoltare și modernizare a societății italiene⁸. Andrei nu a putut să-l numească sau să-l citeze pe Gramsci și din cauză că, în textul său, care este datat 1927, nici măcar nu putea ști numele acestuia, care era deja închis din 1926, și era destinat să fie eliberat din celula sa în 1937, cu câteva zile înainte de moartea sa. Dar este clar că suflarea europenistă a studiului lui Andrei a urmat conștientizării declinului

⁶ *Ibidem*, p. 13.

⁷ *Ibidem*, p. 14.

⁸ Pentru o imagine, chiar și parțială, a ideilor teoreticianului sard, care vor fi dezvoltate ulterior în *Caietele din închisoare*, recomand Antonio Gramsci, *Scrieri (1914-1926)*, ediție îngrijită de Guido Liguori și Sabin Drăgulin, traducere de Ioana Cristea Drăgulin, Editura Adenium, Iași, 2015. Argumentele lui Gramsci pot fi regăsite și în: Ioana Cristea Drăgulin, *Crearea statului italian în viziunea lui Antonia Gramsci*, Editura Adenium, Iași, 2016; Antonio Gramsci, *Caietul 1 (XVI) 1929-1930. Primul caiet*, Ediție îngrijită de Sabin Drăgulin și Angelo Chielli, Editura Adenium, Iași, 2020; *Idem, Caietul 2 (XXIV) 1929-1933. Al doilea caiet*, Ediție îngrijită de Angelo Chielli și Sabin Drăgulin, Editura Adenium, Iași, 2020; *Idem, Caietul 13 (XXX).1932-1934. Notițe despre politica lui Machiavelli*, Ediție îngrijită de Guido Liguori, Editura Adenium, Iași, 2018; *Idem, Caietul 19. 1934-1935, Risorgimentoul italian*, Ediție îngrijită de Ioana Cristea Drăgulin, Editura Adenium, Iași, 2018.

istoric al burgheziei liberale europene, același declin care s-a dovedit a fatal și pentru autorul nostru.

În Europa, liberalii, dar și alte mici elite aflate la putere sau în siajul acesteia, în consecvență cu principiile lor inspirate de individualism, au rămas complet năuciiți în fața primelor lupte ale mișcării muncitorești internaționale și a fragilității statului liberal, incapabil să rămână fidel mandatului său de a garanta libertatea și, în același timp, de a limita prevalența „cives oeconomicus”. Pe această viziune, caracterizată prin prezența sporită a maselor, prin dezordinea pe care o crează între nevoi și dezorganizare politică, s-a alțoit paralelismul politic dintre România și Italia, dar nu în sensul unei istorii care s-a derulat identic în cele două țări, ambele afectate de avansarea fascismului, ci ca urmare a răspândirii mentalității de acționar și a unei lipse comune de resurse democratice, deși tentată de Partidul Popular în Italia care, după Andrei, a dezvoltat o moștenire democratică apreciabilă dar prea polemică față de liberalii înșiși, începând cu Giolitti.

Mai mult, autorul nostru a înțeles bine că criza din primii douăzeci de ani ai secolului XX nu putea consta doar din factori de tip material, ci într-o anumită măsură trebuia să implice dimensiunea culturală și suprastructurală, compromisă de o guvernare din secolul al XIX-lea, care nu a fost capabilă nici măcar să-și dea seama de epuizarea sa și de relativa ușurință cu care Mussolini – menționat de Andrei – în Italia a început să-și pregătească stăpânirea, alcătuită din ideologie și impactul forței oarbe. În acest sens, raționamentul lui Andrei a depășit deja granițele țării și ale timpului său, pentru a examina marea complexitate socială care a stat la baza crizei, de vizibilă semnificație continentală. În special, Andrei a repetat de mai multe ori în scrierile sale că ruptura provocată de Războiul Mondial nu numai că nu a vizat doar statele beligerante, ci a avut capacitatea de a lovi atât țările învinse, cât și așa-zisele țări victorioase cu o vigoare egală, ceea ce s-a aplicat tocmai cazului italian, asupra căruia textul se oprește într-un mod deosebit, considerându-l un caz revelator.

Deosebit de serioasă i s-a părut lui Andrei, linia lui Giolitti, care urmărea o prevalență imposibilă asupra Popularilor și Socialiștilor, în ciuda faptului că ambele formațiuni politice erau capabile să beneficieze de un sufragiu electoral considerabil. Potrivit lui Andrei, bătrânul Giolitti tindea să lovească mai presus de toate Popularii lui Sturzo, dând astfel impresia că nu înțelege pericolul reprezentat de violența fascistă, cărora de fapt dorea să le dea spațiu și, de asemenea, acces rapid și nestingherit la arme, furate chiar de la militari din depozitele care deveniseră intenționat accesibile.

Un element care uimește cititorul de astăzi este reprezentat de cunoștințele remarcabile ale lui Andrei cu privire la scenariul italian, chiar dacă nu l-a menționat niciodată Gramsci și cu atât mai puțin Partidul Comunist din Italia (o organizație politică minoritară, născută dintr-o scindare a Partidului Socialist), ce privește cercurile cele mai apropiate de mișcarea fascistă, începând chiar cu D'Annunzio. Pe scurt, acele medii care se aflau la jumătatea drumului dintre retorica teatrală și farsa criminală, care au exercitat totuși fascinație și au produs propagandă în jurul lui Mussolini și a tendințelor adeptilor săi, aproape antrenați în acțiune și complet lipsiți de analiză socială: „fasciștii – scrie Andrei – nu au avut o doctrină proprie, ci fascismul a fost mai mult o stare de spirit rezultată din război, [...] Această stare de spirit era alimentată de o neliniște interioară. Acesta din urmă a intrat în contradicție cu conștientizarea valorii ființei umane și a muncii”⁹.

Andrei a conturat în câteva rânduri esența dictaturii italiene, concentrată pe prevalența acțiunii asupra gândirii și pe negarea valorii persoanei și a muncii, forme fundamentale de identitate și de producție, într-o comunitate civilă care intenționează să salveze coexistența între culturi inspirate de dezvoltare. Andrei a perceput clar că violența fascistă își are rădăcini grosiere, întemeiate pe imediatitatea forței și a violenței fără ezitare față de calitatea morală a

⁹ *Ibidem*, p. 21.

vieții într-o mare societate productivă. Dar ciocnirea s-a dovedit a fi din ce în ce mai bazată pe clasă, gata să revoce chiar și ideea de democrație. Andrei scrie: „Mussolini a inclus în programul său numai apărarea interesului capitalului și a proprietății agrare, foarte vag vorbește dânsul de protejarea producătorilor de orice fel”¹⁰.

Blocul social care, în opinia lui Gramsci, susține fascismul revine în termeni identici la Andrei, cu adăugarea unei puternice aluzii la absența altor „producători”. Andrei este martor la o evidentă excludere socială, în fascism, care răsplătește clasele închise prin „statutul” lor și ascunde dinamismul muncitorilor, a „celorlalti”, cetățeni și producători. În această excludere se află sămânța ciocnirii, despre care scrie autorul nostru: „clasele înstărite italiene [...] au salutat fascismul ca pe un bastion împotriva avansării anarhiei comuniste. Trebuie să recunoaștem că Mussolini și partidul său au pus capăt mișcărilor comuniste [...] dar nu e mai puțin adevărat că fascismul a depășit orice limită în reacțiunea sa și a înăbușit orice libertate”¹¹.

Violența și sfârșitul democrației

Motivul violenței sunt astfel rezumate, poate cu o luciditate care lipsea partidelor italiene ale vremii, cu siguranță prea orbite de geneza socialistă – pseudo-socialistă – a lui Mussolini și prea orabe la metodele dezinvolve și cinice ale viitorului dictator, exploatând un ascendent instrumental cel puțin față de o parte a opiniei publice și a socialiștilor italieni. Sugestiile nietzscheene ale liderului fascismului, viziunea mistică estetizantă a figurii „Ducelui” și o anumită concepție despre război încă din secolul al XIX-lea, la D'Annunzio, s-au remarcat în ochii lui Andrei ca o sumă de factori declanșatori ai fascinației gestului și eficacității sale imediate față de caracterul „manevrat” și dialectic al politicii moderne și de prudența întotdeauna necesară într-o situație de extremă gravitate.

Pe scurt, Andrei avea în minte o concepție intelectuală despre politică, înțelegând în același timp întorsătura impusă de fascism și de mentalitatea mic-burgheză reprezentată atât de bine de Mussolini. Niciun savant de talie internațională, precum Gaetano Mosca și Vilfredo Pareto – citați de autorul nostru, dar pierduți de altfel în teoriile lor sociale ale elitelor și în distanța crescută dintre marile mase și conducerea politică foarte îngustă – nu a fost capabil să critice caracteristicile fondatoare ale fascismului. Deci, Andrei nu numai că a înțeles imediat implicațiile politice și tendința de dominare, în paradigma tipică a fascismului, dar a denunțat acest aparat ideologic și inversarea consecutivă a timpurilor acțiunii: mai întâi se dă lovitură, apoi se dă spațiu gândirii, dar doar într-o formă retorică.

Dacă avem în vedere că textul despre care vorbim aici datează din 1927 și a fost publicat după impunerea legilor „fasciste” ale lui Mussolini, putem vorbi de eseul sociologului român ca de o analiză într-o oarecare măsură deja retrospectivă a regimului din Italia; faptele fuseseră studiate și clasificate în natura lor antidemocratică reală și în efectele lor ulterioare, fără să se mai ia în considerare existența unei opoziții sau a unei rețineri din partea regimului.

În paginile autorului nostru, ținând cont și de numărul foarte mare de studii despre fascism produse în Italia și în străinătate odată cu revenirea democrației, o judecată aproape concludentă este izbitoare, chiar dacă Andrei nu a cunoscut niciodată o vastă literatură antifascistă. El a formulat o schiță sintetică ce a pus o etichetă, un semn de devalorizare istoriei regimului italian, naturii sale cele mai profunde de dictatură angajată în realizarea unei identități perfecte între stat și națiune, o suprapunere ideologică între relația dintre fiecare cetățean cu pământul care l-a născut – națiunea – și Statul, care în fascism trebuie întotdeauna

¹⁰ *Ibidem*, p. 29.

¹¹ *Ibidem*, pp. 29-30. Aici, Andrei face, fără îndoială, aluzie la o perioadă de doi ani 1919-1920, care a rămas în istorie drept „bienala roșie”, atunci când datorită puternicei inițiative muncitorești, din Italia și din Germania, se ajunse la punctul de ocupare a fabricilor. Această perioadă a luat și numele de „marea frică” a proprietarilor.

înțeles ca o structură de autoritate, de stăpânire în afara oricărei ordini politice, în afara oricărei sinteze între drepturi și îndatoriri, în afara oricărei culturi a statului de drept. Prin asimilarea statului și a națiunii, orice posibilitate de a critica statul, care este principalul punct de sprijin al ordinii politice și civile a unei societăți, este automat revocată. Statul devine astfel autoritate pură și simplă. Andrei scrie despre asta următoarele: „Prin urmare, recapitulând caracterele speciale ale fascismului, constatăm că avem de-a face cu o concepție *activistă, aristocratică*, bazată pe ideea de elită care trebuie să conducă societatea. În al doilea rând, fascismul este *mistic-clerical*, deoarece proclamă biserica catolică drept o valoare superioară, alături de națiune, în scara ierarhiei mussoliniene. Mai departe fascismul este un *naționalism integral* care ajunge chiar la *mesianism* și imperialism. El identifică statul cu națiunea”¹².

După cum se vede, aceasta este o judecată motivată, în care sinteza teologiei politice – lider și mesia – revocă însuși conceptul de alternativă. Pe aceeași pagină, de altfel, Andrei a plasat o asemănare simetrică între fascism și bolșevism, ambele interne unei logici a violenței care neagă politica și adoptată în sens opus de către fascism, în favoarea puterii carismatice a unei puteri hiper-centralizate, iar din sovietism în favoarea clasei muncitoare „sfințite”. Dar coloana vertebrală puternică, care rămâne și dincolo de anii eseului lui Andrei, este critica sfârșitului democrației, asumată de fascism drept începutul unei proceduri de tip corporatist, considerată a fi mai eficientă.

Între competența parlamentară și democrație

Pentru a aprofunda tema democrației, autorul nostru pleacă de la o definiție formalistă a lui James Bryce, un savant preluat de Andrei ca un „clasic” specific trecerii între secolele XIX și XX, care este totuși destul de târzie în ceea ce privește tema complexă a fascismului, care reprezintă o „ruptură” sau o criză profundă față de trecut. De altfel, Andrei însuși se mărginește să repete, de la Bryce, că în democrație predomină „majoritatea cetățenilor activi”, în urma diviziunii între cetățenii activi și pasivi, tipică constituțiilor franceze emise după evenimentele postrevoluționare. Este o definiție aproape exclusiv academică, așa că Andrei își adâncește punctul de vedere, depășește formalismul și propune o definiție a conținutului, o democrație bazată pe o alegere a valorii: „A conduce – scrie Andrei – înseamnă a dirija, a comanda și nu toți pot face aceasta; de aceea, mai corect s-ar defini democrația ca *o conducere în interesul poporului, prin reprezentanți aleși și controlați de dânsul*. Controlul guvernului de către popor prin reprezentanții săi și al reprezentanților de către alegători – aceasta este esențial pentru democrație”¹³.

Așadar, iată o poziție dincolo de metoda democratică, centrată pe tema controlului asupra guvernelor, o temă față de care Mussolini a fost complet împotriva, până la suprimarea socialistului Matteotti (iunie 1924), în urma discursului său în Parlament, în care martirul a pretins democrația substanțială și funcțiile de control ale puterii legislative față de puterea executivă. Și așa Andrei, confruntat cu declinul democrației, pe care a remarcat-o în repetate rânduri în studiul său, atinge direct ireductibilitatea fascismului în negarea metodei democratice și în eliminarea dialecticii parlamentare și a principiului libertății.

În consecință, chiar și problema incompetenței parlamentelor, din cauza lipsei de specialiști, nu a fost altceva decât un pretext pentru Mussolini de a „forța” organele de decizie să impună forma corporativă, unde fiecare post devine titlu de competență, în universul locurilor de muncă și al nevoilor. Andrei respinge această opțiune către „parlamentele economice”, după cum le definește, dezvăluind planul de ștergere a politicii și a diversității de gândire, care este nucleul acesteia. Autorul nostru, citându-l pe juristul francez Jean Hippolyte Emmanuel Esmein (care a murit în anul dinaintea Marelui Război), amintește că: „«principiul

¹² Sabin Dragulin, Angelo Chielli (ediție îngrijită de), *op.cit.*, p. 33.

¹³ *Ibidem*, p. 43.

suveranității naționale exclude în mod logic ceea ce se numește reprezentarea intereselor», și în al doilea rând pentru că acești reprezentanți ar urmări numai realizarea intereselor lor profesionale, neglijând interesele generale. În modul acesta am asista la o luptă de interese speciale și de forțe diferite”¹⁴.

Înclinația, sau cel puțin atenția lui Andrei către o direcție juridică tipică franceză este evidentă, între suveranitate, care provine de la Bodin, și interesul general, cultivat de Rousseau; dar aici digresiunea teoretică duce în orice caz înapoi la condamnarea fascismului, care rămâne periculos din cauza tendințelor sale autoritare și dictatoriale¹⁵ și analogiei cu bolșevismul, ambele metode de suprimare a libertății.

Merită să ne amintim că bolșevismul, așa cum Andrei definește întotdeauna fenomenul revoluționar rusesc, era denumit în Occident sovietism sau comunism *tout-court*, cu o diferențiere bazată mai mult pe scop și pe viziune ideologică decât pe metoda politică. Probabil că tema trebuia să reprezinte pericolul din Răsărit pentru integritatea teritorială a României, la care, în orice caz, a fost promovat și de un *squadrist* și un fascism criminal. Iar pe această precipitare a crizei în tragedie, Andrei își încheie lucrarea, cu o referire la Socrate care pare să fie preludiul sinuciderii cărturarului nostru, soluția extremă pe care a preferat-o riscului de a cădea în mâinile criminale ale echipelor fasciste. Astfel, el conchide: „Chiar monarhia, pe care Mussolini o admite (după ce s-a lepădat de republicanism), a fost slăbită, căci în fața dictatorului de fapt, monarhul este slab. De aceea ne apare astăzi, în fața acestor fapte, atât de pline de înțelepciune politică și morală atitudine filosofului grec Socrate, care a preferat moartea decât să fugă din închisoare, căci orice cetățean trebuie să se supună legilor, pentru a nu distruge, prin generalizarea exemplului dat de dânsul, întreaga ordine de stat”¹⁶.

Traducere realizată de Sabin Drăgulin

Bibliografie

Lucrări cu caracter general

DRAGULIN, Sabin, CHIELLI, Angelo (ediție îngrijită de), *Sguardi dall'Est. Petre Andrei e il Fascismo*, Pensa MultiMedia, Lecce, 2022.

Lucrări cu caracter special

DRĂGULIN, Cristea Ioana, *Crearea statului italian în viziunea lui Antonia Gramsci*, Editura Adenium, Iași, 2016.

GRAMSCI, Antonio, *Scrieri (1914-1926)*, ediție îngrijită de Guido Liguori și Sabin Drăgulin, traducere de Ioana Cristea Drăgulin, Editura Adenium, Iași, 2015.

IDEM, *Caietul 1 (XVI) 1929-1930. Primul caiet*, Ediție îngrijită de Sabin Drăgulin și Angelo Chielli, Editura Adenium, Iași, 2020.

IDEM, *Caietul 2 (XXIV) 1929-1933. Al doilea caiet*, Ediție îngrijită de Angelo Chielli și Sabin Drăgulin, Editura Adenium, Iași, 2020.

IDEM, *Caietul 13 (XXX).1932-1934. Notițe despre politica lui Machiavelli*, Ediție îngrijită de Guido Liguori, Editura Adenium, Iași, 2018.

IDEM, *Caietul 19. 1934-1935, Risorgimentoul italian*, Ediție îngrijită de Ioana Cristea Drăgulin, Editura Adenium, Iași, 2018.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 49-50.

¹⁵ *Ibidem*, p. 51.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 51-52.